

Alexandru Popa:¹

„Eike Faber: Von Ulfila bis Rekkared. Die Goten und ihr Christentum.
Potsdamer Altertumswissenschaftliche Beiträge 51 (Stuttgart 2014)
300 pagini. ISBN 978-3-515-10926-0”

Cartea prezentată aici a apărut la editura Franz Steiner Verlag și reprezintă versiunea modificată a tezei de doctorat, susținută la Facultatea de Filozofie a Universității din Potsdam, în anul 2013. Publicația reprezintă volumul 51 al seriei „Potsdamer Altertumswissenschaftliche Beiträge”.

Lucrarea conține o Prefață a autorului („Vorwort,” p. 9-10), o introducere („Ein-

leitung” p. 11-22), un capitol introductiv despre „Preistoria” goților („Wer waren die Goten?”, p. 23-45), un capitol despre Tervingi în secolul al IV-lea („Die Terwingen im 4. Jahrhundert”, p. 47-67), capitolul cuprinzător despre Ulfila și creștinismul la goți („Ulfila und das gotische Christentum”, p. 69-127). Urmează apoi câteva capitole despre dinamica evoluției creștinismului la goți – de la Adrianopol la Toulouse („Von Adrianopol bis Toulouse”, p. 129-176), în perioada Regatului Tolosan („Toulouse – die Westgoten in Gallien”, p. 197-218) și apoi în perioada regatului vestgotic cu capitala la Toledo („Toledo – das spanische Westgotenreich bis zur Konversion Rekkareds”, p. 219-237). Acestora li se mai adaugă și un excurs despre goții de la Constantinopol („Constantinopel und die Goten”, p. 177-193), integrat între capitolele legate de istoria creștinismului goților din Galia. Partea de bază a cărții se finalizează cu capitolul de concluzii („Schlussbetrachtung”, p. 239-245). Volumul mai conține o listă de surse și literatură utilizată („Quellen- und Literaturverzeichnis”, p. 247-261), precum și o serie de anexe, prima dintre ele este un facsimil din ediția Hypolite Delehaye a „Passio S. Sabae Gothi” (p. 263-268), cu traducerea în germană de Ulrich Heidbrink (p. 269-272). Urmează apoi un glosar de termeni, nume gentili-ce și nume de culturi arheologice, la care s-a făcut referire în text (p. 272-279) și o

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, alex.popa@mncr.ro

serie de 5 ilustrații (p. 281-285). Volumul prezentat se încheie cu un indice de surse istorice (p. 287-292), de nume personale (p. 292-297) și geografice (p. 298-300).

Așa cum putem afla din „Introducere”, principalele două subiecte pe care le-a urmărit Eike Faber în cercetarea lui au fost, în primul rând, adoptarea de către goți a așa-zisului „Arianism”, în al doilea rând, acele diferențe dogmatice față de creștinism, diferențe care au marcat pentru o perioadă de peste două secole identitatea vizigoților. Prima premisă, de la care autorul pornește cercetarea problemelor enunțate, este legată de faptul că arianismul gotic, bazat pe principiile homoiousiei propagate de Ulfla, nu este destul de clar definit în literatura de specialitate. O a doua premisă este cea legată de faptul că religia la vizigoți a avut un caracter identitar și era cunoscută drept *lex Gothorum*. Drept urmare, pe durată existenței regatelor vizigote, nu s-a încercat nici propagarea acesteia printre populația ne-gotică din teritoriile cucerite și nici modificarea principiilor credinței „arianice”. Limitele cronologice ale lucrării sunt stabilite de perioada de activitate a două personalități importante din istoria goților – episcopul Ulfla (311-381/383) și regele Rakkared (586-601). Traducătorul Bibliei în limba gotă a stat la începuturile creștinismului „arianic” la goții tervingi, iar Rakkared prin convertirea sa (589) a pus capăt specificului religios al vizigoților. Introducerea cărții se încheie cu o scurtă prezentare a principalelor curente istorice de interpretare a trecerii de la Antichitate la Evul Mediu, în care s-au atins și problemele istoriei religiei vizigoților. De remarcat este însă maniera foarte superficială în care a fost redactată această parte a cărții. Multe dintre lucrări sunt doar amintite, fără a li se face vreo analiză cuprinzătoare sau profundă. O seamă de lucrări mai noi lipsesc integral; ne referim aici mai ales la ultimele lucrări ale lui Michael Kulikowski,

Peter Heather, Mark B. Šćukin, M. Kazanski etc.

Capitolul 2 („*Wer waren die Goten?*”) își propune să clarifice problemele originii și dezvoltării culturale și politice ale populațiilor de la nord de Dunărea de jos, cunoscute începând cu secolul al IV-lea drept „Goți”. Pentru aceasta autorul promite să atragă și surse arheologice.

Baza metodică declarată a cercetărilor din acest capitol o reprezintă conform autorului, în primul rând, conceptul de etnogeneză, în forma definită în anii '80 ai secolului trecut de Herwig Wolfram („*Geschichte der Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*, München 1979”). Autorul face o analiză a evoluției acestui concept, a interferențelor cu învățătura lui Gustav Kossina, cunoscută pe larg sub termenul de „*Siedlungsarchäologie*” (G. Kossinna, *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie*, Leipzig 1911). Interesant de remarcat este atitudinea lui Faber față de ultima discuție din istoriografia germană despre acest subiect, începută prin publicațiile lui Sebastian Brather de la Freiburg,. Deși aducea pe parcursul timpului multe schimbări discursului științific despre interpretarea etnică a materialului arheologic pre- și protoistoric, noua poziție a școlii de la Freiburg nu este analizată sau combătută de autor, ci doar amintită. Discuția în cauză a fost neglijată mai ales în subcapitolul destinat surselor arheologice folosite. Autorul purcede la cercetare fiind convins de faptul că civilizația reprezentată de culturile Sântana de Mureș și Černjachov sunt o continuare în timp și spațiu a culturii Wielbark, iar identificarea acestor două culturi arheologice cu numele istorice ale greutungilor și tervingilor. Conform autorului „cultura Wielbark reprezintă cultura materială cu care se identifică preistoria goților” (p.43). În concluziile la capitolul

despre „Cine sunt goții?”, autorul contrazice cele enunțate mai sus, aducând un citat din cartea lui Brather, precum „că pe parcursul istoriei lor, goții au aparținut mai multor culturi arheologice” (p. 45).

Capitolul „Tervingii din secolul al IV-lea” este, cumva, o continuare a celui precedent. După o scurtă introducere, în care constată lipsa în sursele istorice a informațiilor despre condițiile de viață ale goților, autorul își propune să completeze acest gol prin intermediul surselor arheologice. Și deoarece în capitolul trecut, se postulase deja identificarea goților cu populația ce ne-a lăsat cultura Sântana de Mureș-Černjachov – enunțurile și concluziile subcapitolului respectiv (3.1. *Die materiellen Lebensumstände*, p. 48-52) se bazează pe cunoștințele acumulate de cercetarea arheologică. Faber recunoaște într-o notă de subsol că descrierea culturii Sântana de Mureș-Černjachov se bazează pe alte patru lucrări – trei dintre ele sunt semnate de istorici și doar una – de un arheolog (V. Bierbrauer, *Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.-7. Jahrhundert. Frühmittelalterliche Studien* 28, 1994, 51-172). Mai mult ca atât, rezultatele mai noi ale cercetării arheologice din domeniu sunt cu totul neglijate de autor sau îi sunt eventual necunoscute. Ca o „curiozitate” inexplicabilă pentru o teză de doctorat, pot remarca faptul că acele puține lucrări ale autorilor din România, citate în acest capitol, datează din perioada de dinainte de 1989! Multe dintre lucrările de sinteză, devenite lucrări de referință pentru istoria și arheologia goților nu îi sunt cunoscute autorului (de exemplu, B.V. Magomedov, *Černjachovskaja kultura. Problema etnosa*. Lublin 2001; sau M. B. Ščukin, M. Kazanski, O. Sharov, *Des les goths aux huns: le nord de la mer noire au Bas -empire et a l'epoque des grandes migrations*. British Archaeological Reports, Internat. Ser. 1535, Oxford, 2006). În general, avem impresia că acest subcapitol a fost

compilat în mare grabă din câteva lucrări mai vechi și nu are la bază o documentare serioasă. Unul dintre pasajele acestui subcapitol atinge și problemele descoperirilor numismatice (p.51), dar nici aici autorul nu apelează la vreo sinteză numismatică recentă, ci la o lucrare relativ veche semnată de doi istorici (P. Heather, J. Matthews, *The Goths in the Fourth Century. Translated Texts for Historians* 11, Liverpool 1991).

Acestui dezastru „arheologic” îi urmează un subcapitol bazat pe sursele scrise despre organizarea tribală a tervingilor (3.2. *Die Organization des Stammes*, p. 52-55), dar nici aici nu scapă de erori și exagerări neargumentate. De exemplu, Caucazul unde s-a retras Athanaric din fața hunilor este localizat, fără ieșiri, explicații sau trimiteri la bibliografia problemei, în regiunea muntoasă „dintre cursurile superioare ale Mureșului și Oltului” (p.53). În următorul subcapitol (3.3. *Die Beziehungen zum Imperium Romanum*, p. 55-67) autorul insistă asupra relațiilor goților cu Imperiul Roman, bazându-se pe sursele scrise și ordonând evenimentele în ordine cronologică. Ca excepție, în contextul descoperirilor de așa numite „mărfuri de import roman” („*römische Importware*”, p. 60) sunt amintite și sursele arheologice și numismatice. Astfel autorul consideră că numeroasele descoperiri de amfore în teritoriile neromane se datorează comerțului cu vin, care implică evident și un flux monetar invers decât cel stabilit de numismatică – adică dinspre Barbaricum spre Imperiu. Capitolul 3 se încheie cu un rezumat din care, printre altele, aflăm că în cultura materială a goților are loc o sinteză a elementelor „gotice și indigene din domeniile riturilor funerare, formelor ceramice și a tipurilor de locuințe” (p. 66).

Capitolul 4 începe cu o analiză a religiei precreștine la goți (4.1. *Die Vor-Christliche Religion der Goten*, p. 69-76), care indică cultul strămoșilor drept unul dintre pilo-

nii religiei gotice de dinaintea adoptării creștinismului. Urmează apoi un subcapitol dedicat personalității lui Ulfila (4.2. „*Ulfilas Werdegang*”, p. 76-83), altul consacrat problemelor traducerii bibliei de către Ulfila (4.3. „*Ulfilas Bibelübersetzung*”, p. 83-86), precum și unul dedicat teologiei lui Ulfila (4.4. „*Ulfilas Theologie*”, p. 87-104). Un subcapitol separat este dedicat creștinismului goților de la nord de Dunăre (4.5. „*Christentum unter den Goten nördlich der Donau*”, 104-125). Acesta conține anumite detalii despre principalele confesiuni creștine de la nord de Dunărea de jos – audieni, comunitatea din jurul lui Ulfila, precum și o serie de comunități despre care cunoaștem că au avut trimiși la Consiliul de la Niceea.

O discuție separată este dedicată persecuției creștinilor din teritoriile de la nord de Dunărea de jos, autorul încercând să deducă în primul rând cărei comunități creștine ar fi aparținut martirii cunoscuți din textele scrise. În încheierea la capitolul 4 (p. 127), autorul ajunge la o concluzie cu care sintezele de Istorie a României/Românilor ar avea o problemă. Este vorba în special de dimensiunile estimate ale răspândirii creștinismului la nord de Dunăre: conversia la creștinism a tervingilor nu a avut loc la nord de Dunăre, ci abia după trecerea acestora la sud de fluviu. Religia dominantă în cadrul comunităților gotice de până la anul 376 a fost cea ancorată în cultul strămoșilor.

În capitolul 5, autorul pornește în căutarea datei precise a conversiei tervingilor la creștinism. Principala concluzie a acestui capitol de bază a lucrării este faptul că sursele scrise cunoscute la moment nu permit acceptarea ipotezei despre o convertire la creștinism a goților în cadrul trecerii Dunării din anul 376 sau înainte de bătălia de la Adrianopol (p. 175). Autorul nu oferă o dată precisă pentru convertire, dar subliniază rolul aristocrației tribale a goților, care ar fi văzut în creștinism

o alternativă la vechea religie, bazată pe cultul strămoșilor.

Capitolul al șaselea prezintă pe baza surselor literare situația goților din capitala Imperiului Bizantin în jurul anului 400 p.Chr. Autorul estimează că diaspora gotică de la Constantinopol ar depăși numărul de câteva mii. Relațiile acesteia cu populația orașului s-au înrăutățit cu ocazia revoltei militare, cunoscută după numele conducătorului contingentelor de origine gotică, Gainas (p. 177-189). Faber consideră că ura față de goții rebeli s-a generalizat într-un fel de „*antigermanism*”, extins și asupra populației civile de origine gotică din Constantinopol. Este cunoscut momentul, când „7000 de goți au fost arși de vii într-o biserică” (p. 188-189).

Capitolul 7 discută problemele istoriei vizigoților din perioada Regatului lor cu centrul la Tolosa (Toulouse), chiar dacă această se sprijină doar pe un număr foarte restrâns de surse scrise. *Regnum Tolosanum* s-a constituit din autoritatea vestgoților stabiliți în provincia Aquitania II. Aceștea aveau sub control și întreaga Peninsulă Iberică, unde s-au și retras după înfrângerea de la Vouillé (507 p.Chr.). Pe toată durata de existență a acestui regat din sud-vestul Galiei, goții au rămas cu religia lor „ariană”, pe când galo-romanii aparțineau confesiunii „catolice”. În acest fel religia devenea un indiciu al identității gotice pentru o populație, numărul total al acesteia a fost estimat în literatura de specialitate la 80 mii de persoane. De remarcat este faptul că în contextul Regatului de la Tolosa, autorul nu recurge la informațiile suplimentare, care ar putea fi obținute din sursele arheologice.

În capitolul opt, se analizează istoria vizigoților din perioada de instaurarea lor în Peninsula Iberică. Faber atrage atenție deosebită asupra impactului diferențelor de credință din comunitățile gotică și hispanică. Capitolul este structurat cronologic. O importanță mare se acordă celui

de-al treilea Conciliu de la Toledo (589 p.Chr.) care a însemnat convertirea la catolicism a întregii populații gotice, anatemizarea „arianismului gotic” și, respectiv, punctul final al individualismului religiei vizigoților (p. 232-235).

Principalele rezultate ale lucrării sunt sintetizate în capitolul destinat concluziilor. Aici autorul reia punctual mersul cercetării sale, prezentând cele patru mari segmente cronologice investigate. Primul dintre acestea reprezintă istoria timpurie a goților, când aceștea populează „părți învecinate cu Imperiul Roman al Scitiei, pământul dintre Tisa, Dunăre și Marea Neagră, respectiv, Lacul Meotic la nord de Marea Neagră și Crimeea” (p. 239). Din studiul lui Faber reiese că, în această perioadă a istoriei lor, goții nu au legături cu creștinismul. În cea de-a doua etapă, autorul identifică o seamă de interferențe ale populațiilor gotice cu creștinismul, dar „identitatea gentilică a tervingilor este una clar marcată de păgânism (p. 240). În etapa următoare a istoriei vizigoților (sfârșitul sec. IV – sf. sec. VI), creștinismul „arianic” devine unul dintre elementele definitorii ale identității lor. „A fi got însemna a aparține unui alt creștinism decât locuitorii creștini ai Imperiului” (p. 240). Pe durata ultimului segment cronologic investigat, autorul constată că după renunțarea la „arianism” a goților, în societatea Regatului Toledan se instalează o unitate religioasă, care a însemnat o transformare conceptuală, care a fost marcată de renunțarea la o „religie de trib” și acceptarea religiei întregului Imperiului.

Lucrarea se încheie cu o serie de anexe și instrumente obligatorii unei lucrări academice. Remarcăm dintre acestea că Lista izvoarelor scrise este prezentată separat de lista bibliografică. Un mare câștig pentru lucrare este copia facsimil de pe *Passio S. Sabae Gothi*, cu o traducere modernă în limba germană. Anumite rezerve am avut la parcurgerea subcapitolului legat

de Definiții, unde găsim explicații pentru termeni ca „religie”, „etnogeneză”, „biserica”, sau pentru „celți”, „germanici”, „sciti”, „huni”, „sarmați”, „alamani” etc. Nedumerire chiar stârnesc „definițiile” pentru culturile arheologice, care sunt privite/definite foarte necritic și simplist, doar prin prisma identificării lor cu anumite nume de populații din sursele antice. În acest context, constatăm lipsa de pe hărțile din carte, unde ar fi fost localizate culturile arheologice.

Publicația prezentată de noi ilustrează încă o dată problemele cercetării academice, care impune transdisciplinaritate. Astfel, Faber a încercat în lucrarea lui să se sprijine, alături de sursele istorice scrise și pe cele arheologice. Acest efort însă i-a reușit într-o măsură limitată: a încercat să folosească lucrări de sinteză, dar acestea au fost unele deja învechite și formulate nu de arheologi, ci de istorici – cercetători ale surselor scrise. În locul unor afirmații sau enunțuri bazate pe o critică independentă și individuală a surselor, autorul se ascunde comod în spatele unor citate, preluate de la alți ne-arheologi. Ca urmare, sursele arheologice sunt după părerea mea utilizate pe de o parte tendențios, pe de altă parte – unilateral.

Cu toate acestea studiul publicat de Eike Faber este binevenit pentru comunitatea cercetătorilor și cititorilor nespecialiști preocupați de istoria creștinismului, de relațiile acestuia cu fenomene asemeni „arianismului gotic”. Nu în ultimul rând, lucrarea este și un îndemn la noi reflecții pentru arheologi despre modalitatea de publicare a rezultatelor cercetărilor arheologice, despre necesitatea redactării sistematice a unor sinteze care să însumeze scurt și cuprinzător acele informații pe care le caută în publicațiile arheologice colegii din domeniile învecinate de cercetare, asemeni epigrafiei, istoriei vechi etc.